

SAAMO voor sterk onderwijs¹

Geert SCHUERMANS

SAAMO zet zich al jarenlang in om gelijke onderwijskansen te bevorderen voor kinderen en jongeren, vooral dan zij die opgroeien in kwetsbare situaties.

In dit artikel bespreken wij de uitdagingen en successen van SAAMO's onderwijsprojecten, die scholen, ouders en leerlingen samenbrengen om structurele verbeteringen te realiseren. Opbouwwerkers spelen hierin een cruciale rol: ze bouwen bruggen, ontwikkelen innovatieve projecten en stimuleren lokale vormen van samenwerking. Dit werk levert echter geen tijdelijke oplossing op; het vraagt om blijvende inspanningen, ook nadat SAAMO vertrekt.

Dit artikel verkent hoe SAAMO gezinnen versterkt, maar ook scholen en andere onderwijspartners ondersteunt om gelijke kansen duurzaam te verankeren in hun beleid. Het doet de visie van SAAMO uit de doeken en illustreert deze door SAAMO-medewerkers aan het woord te laten over hun projecten.

Ongelijkheid in het onderwijs

Als het over ons onderwijs gaat, staan alle seinen op rood. Internationaal vergelijkend onderzoek toont aan dat het niveau blijft zakken. Onze beleidsmakers geven aan dat ze er uiterst bezorgd over zijn. Waar zij geen aandacht aan besteden, is dat diezelfde onderzoeken vermelden dat het Vlaamse onderwijs nog steeds onderaan de rangings staat als het over gelijke onderwijskansen gaat (Swyngedouw, 2024). In weinig landen is het verschil tussen arme en rijke leerlingen zo groot. Hetzelfde geldt voor het verschil tussen autochtone leerlingen en leerlingen met een migratieachtergrond.

Onderwijsongelijkheid begint al in de kleuterschool en neemt gedurende de schoolloopbaan van leerlingen toe. Leerlingen uit gezinnen met een lagere sociaaleconomische status (SES) ervaren dat ons onderwijs voornamelijk is afgestemd op de middenklasse.

“Sociaal kwetsbare gezinnen hebben vaak niet de middelen, tijd of kennis om hun kinderen te ondersteunen. Bovendien hebben leerkrachten onbewust lagere verwachtingen. Deze combinatie resulteert in negatieve effecten op studie-engagement en schoolprestaties.” (Joke Dekoninck, teamverantwoordelijke Onderwijs bij SAAMO West-Vlaanderen)

De cijfers zijn onthutsend. Zo bedraagt de kloof in wiskundekennis tussen leerlingen met laag- en hoogopgeleide moeders zes en driekwart schooljaren. Simpel gezegd betekent dit dat 15-jarige leerlingen uit lage-SES-gezinnen slechts kennis hebben op het niveau van het einde van de lagere school, terwijl hun leeftijdsgenoten uit hoge-SES-gezinnen gemiddeld bijna het einde van de middelbare school bereiken. Tussen 2003 en 2022 is deze kloof vrijwel constant gebleven (Swyngedouw, 2024).

Dit artikel is gebaseerd op de onderwijsprojecten van SAAMO.

SAAMO

Samen uitsluiting aanpakken

Een betaalbare en goede woning. Een geschikte job. Elke dag een gezonde maaltijd op tafel. Centen om een sociaal leven uit te bouwen. Voor velen is dat niet vanzelfsprekend. De ongelijke organisatie van onze samenleving maakt kwetsbaar en sluit uit.

Maatschappelijk opbouwwerk is een vorm van sociaal werk die met innovatief projectwerk en geëngageerd buurtwerk [of buurtopbouwwerk] mensen samenbrengt om te werken aan concrete oplossingen. Samen met mensen in een kwetsbare positie ontwikkelen de opbouwwerkers van SAAMO modellen, geven ze een aanzet voor verbeteringen in beleid en regelgeving en bouwen ze aan publieke bewustwording. Partnerschappen met overheden, andere middenveldorganisaties en private spelers zijn daarbij cruciaal. Zo bouwen ze aan een samenleving waarin er plaats is voor iedereen.

SAAMO bestaat uit acht erkende vzw's: in de vijf Vlaamse provincies en in de steden Antwerpen, Brussel en Gent. Binnen de huidige beleidsperiode van vijf jaar werkt SAAMO aan de realisatie van verschillende grond- en mensenrechten, aan sterkere buurten en steden en aan collectief burgerschap, dat zorgt voor een versterkt gevoel van solidariteit tussen mensen.

Het artikel werd geschreven door een medewerker van SAM, het steunpunt Mens en Samenleving. Dat steunpunt versterkt en verbindt sociale professionals die maatschappelijk kwetsbare mensen ondersteunen. SAM versterkt hun organisaties en partners in het sociale werkveld en adviseert beleidsmakers.

Deze ongelijkheid heeft verstrekken gevolgen voor diverse levensdomeinen, zoals tewerkstellingskansen en levenskwaliteit. De kans op betaald werk is vijf keer kleiner voor mensen zonder diploma, en hoogopgeleiden genieten van een betere gezondheid. Mannen zonder diploma krijgen gemiddeld 19 jaar eerder te maken met ernstige fysieke ongemakken dan hun hoogopgeleide leeftijdsgenoten. De Vlaamse overheid doet wel al decennialang inspanningen om de onderwijsongelijkheid aan te pakken. De insteek hierbij is om scholen meer autonomie te geven bij de vormgeving van hun aanpak voor gelijke onderwijskansen. Jammer genoeg volgt de overheid die autonome invulling niet op. Het resultaat is dat gelijke kansen al te vaak ondergesneeuwd raken in een algemeen zorgbeleid.

Aanpak SAAMO

De onderwijsprojecten van SAAMO streven naar maximale leer- en ontwikkelingskansen voor alle kinderen en jongeren. Dat betekent dat alle kinderen en jongeren zich positief betrokken en ondersteund voelen in het gezin, op school en in de vrije tijd, wat ertoe moet leiden dat elke jongere gekwalificeerd uitstroomt op basis van de eigen talenten en interesses.

“Hiertoe werkt SAAMO samen met scholen, leerlingen en hun ouders. Bovendien gaan we in onze projecten steeds partnerschappen aan met lokale besturen, welzijns- en onderwijspartners.” (Joke Dekoninck)

In de praktijk zet SAAMO in op vier actiedomeinen: gezin, school, vrije tijd en netwerk.

Gezin

Het lijkt vanzelfsprekend dat ouders de schoolloopbaan van hun kind ondersteunen. Alleen negeert die maatschappelijke en beleidsverwachting de ongelijke mogelijkheden van gezinnen in een kwetsbare positie. Het gezinskapitaal, bestaande uit wat de Franse socioloog Pierre Bourdieu financieel, sociaal, cultureel, gezondheids- en psychologisch kapitaal noemde, beïnvloedt de schoolloopbaan.

“Een beperkt gezinskapitaal zorgt voor een ongelijke start. Het financiële aspect is duidelijk. Voor sommige gezinnen is het niet mogelijk om die laptop te kopen terwijl de school vindt dat het vanzelfsprekend is dat je die hebt. Maar het gaat veel verder. Neem de overgang van de basis- naar de middelbare school. Mid-denklasse ouders informeren elkaar welke scholen welk onderwijsproject aanbieden, of vinden hun weg op websites en brochures. Maar als je die kennis, dat culturele kapitaal, niet hebt, of dat sociale kapitaal van een netwerk, dan wordt die overgang een stuk lastiger.” (Elissa De Coker, opbouwwerker in Ronse)

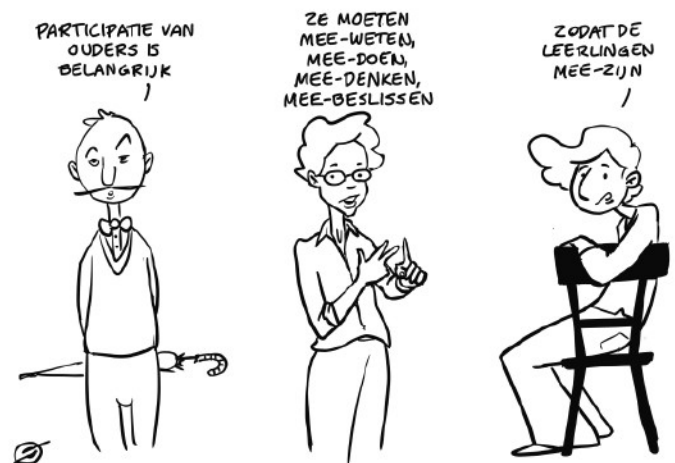
Een belangrijke voorwaarde voor maximale onderwijskansen is dat ouders zich welkom voelen op school. De school moet hen als evenwaardige partner zien en de drempels aanpakken die zij ervaren. Veel begint daarbij met heldere communicatie.

“Technologie, zoals whatsapp- of Facebookgroepjes kunnen daarbij een hulpmiddel zijn. Maar er gaat niets boven menselijk contact. Leerkrachten en directie die op een aanspreekbare manier aan de schoolpoort staan.”

Een duidelijke en eenduidige taal is belangrijk. Hoe die er concreet moet uitzien kan je laten bepalen door oudergroepen met daarin ook papa's en mama's in een kwetsbare positie.” (Elissa De Coker)

Ook op alle andere terreinen pleit SAAMO trouwens voor een goede participatie van ouders.

“Het gaat om mee-weten, mee-doen, mee-denken en mee-beslissen”. (Elissa De Coker)

Ouders in een maatschappelijk kwetsbare positie hebben volgens SAAMO nood aan concrete handvatten en waarderende impulsen van de school. Die scholen moeten daarbij begrip kunnen opbrengen voor ouders die zelfs met dat aanbod er niet (altijd) in slagen aan de verwachtingen te voldoen. Dan zijn er extra initiatieven nodig. Soms zorgt SAAMO daar zelf voor.

In Ronse ondersteunt een opbouwwerkproject ouders om hun kinderen in te schrijven voor de zwemlessen.

“Dat is altijd zeer complex. Vorig jaar stonden er maar liefst 150 mensen op de wachtlijst. Maar toen kreeg ik telefoon van een mama die ik het jaar ervoor geholpen had. Ze belde om te zeggen dat het haar dit jaar helemaal zelf gelukt was om haar dochter in te schrijven. Dat is exact waar wij voor gaan.” (Elissa De Coker)

School

Vandaag wordt zo goed als elke Vlaamse school met de gevolgen van armoede en diversiteit geconfronteerd.

“Zo signaleren bijvoorbeeld scholen in de rand van Mechelen dat hun leerlingenpopulatie de voorbije jaren grondig is veranderd. Ze tellen nu veel meer leerlingen die geen of weinig Nederlands kunnen bij de instap in de kleuterschool, die een vluchtelingenachtergrond hebben, of – al dan niet verborgen – in armoede leven. Deze scholen geven aan ondersteuning te kunnen gebruiken om met deze nieuwe realiteit om te gaan. SAAMO kan hen helpen om ervoor te zorgen dat ze een leeromgeving vormgeven waar alle leerlingen en hun ouders zich welkom voelen. Onderzoek wijst uit dat wanneer scholen diversiteit – in de brede betekenis van het woord – positief benaderen, dit een meerwaarde

betekent voor de ontwikkelingskansen van de leerlingen en dus voor het onderwijsniveau.” (Myriam Suetens, teamcoördinator onderwijs bij SAAMO provincie Antwerpen)

Alles begint met de overtuiging bij het schoolteam dat werken aan een structureel gelijke onderwijskansenbeleid een noodzaak is.

“Er is geen enkele school die tegen gelijke kansen is. Alleen zien scholen kwetsbaarheid vaak alleen op individueel niveau. Scholen kijken snel naar wat er in de thuissituatie fout loopt en hoe we dat kunnen remediëren. Maar hoe het onderwijs zelf kwetsbaar maakt, is vaak een blinde vlek. Dat leerlingen met een kwetsbare thuissituatie of migratie-achtergrond anders georiënteerd of geattesteerd worden bijvoorbeeld. Of dat leerkrachten vaak onbewust lagere verwachtingen hebben van leerlingen in armoede. Uiteraard gebeurt dit niet bewust. Hoewel didactiek en pedagogiek geen taak van het opbouwwerk is, hebben we met SAAMO een vorming en heel wat materialen uitgewerkt om met dit zogenaamde Pygmalion-effect² om te kunnen gaan.” (Myriam Suetens)

SAAMO ondersteunt scholen met trajecten op maat. Als het gaat over schoolkosten, werken we vaak samen in een traject met Krijt vzw³, maar we werken ook aan de overstap naar de instapklas, het eerste leerjaar of het middelbaar, aan een warm onthaalbeleid, of we nemen de communicatie onder de loep. Daarbij betrekken we zoveel mogelijk de ouders.

“Het is altijd fijn om zien hoe bijvoorbeeld scholen daarna met een andere bril naar ouders kijken, of een andere aanpak proberen om ouders te bereiken en aan wederzijds vertrouwen te werken. Samen met de juf van de instapklas huisbezoeken doen bij alle nieuwe instappers bijvoorbeeld, is iets wat scholen, eens ze dit probeerden, bijna altijd blijven doen. Of we introduceren een preventieve “scan” van het schoolfeest voor drempels voor maatschappelijk kwetsbare ouders. Met een nieuw project in Sint-Katelijne-Waver werken we in twee scholen aan de ondersteunende rol van ouders thuis. Boeiend om ouders en school samen te brengen om ieder vanuit hun rol aan leren en ontwikkelen te werken.” (Myriam Suetens)

Vrije tijd

Kinderen en jongeren leren overal: op school, thuis, bij vrienden en in hun vrije tijd. Formeel leren gebeurt op school, terwijl informeel leren plaatsvindt tijdens dagelijkse ervaringen. Informeel leren komt voort uit activiteiten met een leercomponent. Deze leervormen bieden brede ontwikkelingskansen en beïnvloeden de schoolloopbaan van kinderen en jongeren. Daarom zet SAAMO niet alleen in op de formele leercontext die de school biedt, maar kijken opbouwwerkers ook naar het informeel leren in de vrije tijd.

In Zaventem werkt Els Van Imschoot, opbouwwerker bij SAAMO Vlaams-Brabant op deze manier. Op woensdagnamiddag kunnen kinderen uit het eerste leerjaar bij Taalmaatjes in kleine groepjes komen spelen. Leerlingen uit het 5^e en 6^e middelbaar begeleiden hen. Doel is om de kinderen de kans te geven om Nederlands te spreken en dus te leren.

“We willen hun al spelend de kans geven om de taal te leren. De informele context maakt dat ze hier meer ruimte voor hebben in het hoofd. Ze mogen ook al eens hun eigen taal spreken zonder dat dit bestraft wordt zoals veel scholen jammer genoeg nog steeds doen. De aanpak verdiept hun Nederlands ook. De woorden die je op school leert, zijn andere dan die je bij je vriendjes oppikt. Ik beschik niet over wetenschappelijke cijfers, maar veel ouders zeggen dat de woordenschat van hun kinderen veel rijker is. Bovendien zeggen leerkrachten me ook dat ze kinderen door ons zien openbloeien. Jongens en meisjes die eerst hun mond niet durfden open doen in de klas, maar nu vol zelfvertrouwen hun vinger opsteken.” (Els Van Imschoot)

In Beringen-Mijn richt SAAMO zich met een Brede School Beringen op algemene talentontwikkeling. De initiatiefnemers wilden een laagdrempelig en betaalbaar vrijetijdsaanbod realiseren. Want hoewel de wijk veel kinderen telt, is er een minimaal vrijetijdsaanbod dat aan hun noden en interesses is aangepast.

“Concreet moeten kinderen nu niet meer om kwart over drie ‘s middags opgehaald worden van school. Nu kunnen ze tot half vijf op school blijven. In die extra tijd zorgen wij voor een brede waaier aan activiteiten. We richten ons op de talenten van kinderen. Murat is in de klas niet enkel meer de jongen die niet goed Nederlands spreekt, hij is nu de beste voetballer van de school. Dat is goed voor het zelfbeeld van zo’n jongen, maar het verandert ook de kijk die leerkrachten eerst van hem hadden.” (Katrien Franssens, teamcoördinator Onderwijs bij SAAMO Limburg)

Netwerk

De complexe problemen waarmee scholen geconfronteerd worden, zoals sociale ongelijkheid, welzijnsproblemen en diversiteit, leggen veel druk op leerkrachten. Hun kernopdracht, lesgeven, komt hierdoor al te vaak in het gedrang.

“Hiervoor bestaat nochtans een oplossing. Er kan een netwerk van lokale en regionale onderwijs- en welzijnsactoren worden gecreëerd, die elk vanuit hun expertise een rol opnemen om mee te bouwen aan gelijke onderwijskansen.” (Joke Dekoninck)

In het model van SAAMO spelen ook lokale besturen een belangrijke rol. Via doorgedreven samenwerkingsverbanden kunnen scholen rekenen op de deskundigheid en ondersteuning van partners om noden en uitdagingen aan te pakken die de eigen draagkracht, (kern) opdracht of deskundigheid overstijgen.

Een voorbeeld van zo’n netwerk is de brugfigurenwerking van SAAMO West-Vlaanderen.

“Brugfiguren zijn tussenpersonen die een vertrouwensband opbouwen tussen gezinnen in een kwetsbare positie, de school en sociale partners. Dankzij het contact met hen vinden ouders sneller de weg naar de juiste ondersteuning of hulpverlening.” (Joke Dekoninck)

In de gemeenten Avelgem en Zwevegem voorziet SAAMO zelf in brugfiguren, maar daarnaast ondersteunt SAAMO ook een lerend netwerk van gemeenten die brugfiguren in dienst hebben. Ondertussen gaat dit over maar liefst 74 personen in 34 West-Vlaamse gemeenten.

“Als er een probleem is, zijn de brugfiguren makkelijk aanspreekbaar voor mensen in een kwetsbare positie. Ook al bedoelen ze het niet slecht, de school gebruikt toch vaak een eigen jargon. Tijdens een oudercontact bijvoorbeeld, proberen brugfiguren dan in eenvoudige taal uit te leggen wat bedoeld wordt. Of ze stellen zelf vragen zodat de juf meer uitleg geeft aan de ouders.” (Joke Dekoninck)

Tegelijk zijn er ook structurele acties nodig.

“Brugfiguren geven signalen van de ouders door naar de school zodat die zaken, zoals een betere communicatie, aan kan passen. Het is goed dat brugfiguren er zijn, maar daarmee vallen de structurele problemen nog niet weg. Om die op te lossen, is er nood aan voldoende toegankelijke hulp- en dienstverlening, betaalbare woningen, werkbaar werk ... Brugfiguren kunnen geen bruggen maken als er geen ‘overkant’ is.” (Joke Dekoninck)

SAAMO is in deze constellatie de spin in het web. Het verzorgt het lerend netwerk voor West-Vlaamse brugfiguren, maar bekijkt ook steeds hoe het verschillende organisaties in de betrokken gemeenten kan samenbrengen.

“Een brugfiguur kan niet alles oplossen. Als die en de school geen oplossing weten, moet er een warme overdracht van het gezin plaatsvinden naar bijvoorbeeld het OCMW. Daar kan er aan rechtenverkenning worden gedaan, wat de stress in het gezin zeker zal verlichten.

Wij hebben allemaal hetzelfde doel. De school, de ouders, het OCMW, het CAW ... elk vanuit onze rol en expertise gaan we voor gelijke leer- en ontwikkelingskansen. Want samen kunnen we meer dan elk apart.”

Conclusie

Inzetten op visie en beleid is een werk van lange adem. Korte subsidieprojecten, die niet de kans bieden om in de diepte te werken, riskeren te weinig impact te hebben. Een duurzame en structurele financiering van dit soort projecten lijkt op lange termijn effectiever en efficiënter.

De projecten die we hier beschrijven zijn namelijk langdurige trajecten. Als opbouwwerker moet je vertrouwen opbouwen, zowel bij ouders als bij schoolteams. Er zijn geen hapklare recepten die je in elke school-, thuis- en vrijetijdscontext zo maar kan toepassen. Opbouwwerkers gaan telkens opnieuw samen met alle betrokkenen een zoektocht aan. Wat daarbij steeds opvalt is de ongelooflijke inzet en het engagement van scholen en leerkrachten, om ondanks de immense uitdagingen op gelijke onderwijskansen in te zetten.

Als gedurende het traject het hele schoolteam daarbij meegenomen kan worden, betekent dit een enorme meerwaarde. Daarbij zijn sommige rollen, zoals die van de directie en de zorgleerkrachten, wel essentieel. Zij hebben een sleutelpositie. Als zij wegvallen of regelmatig vervangen worden, ontbreekt de stabiliteit die voor deze projecten onontbeerlijk is. Ook de hoge werkdruk bij schoolteams en het nijpende lerarentekort zetten druk op deze trajecten.

Na afloop van het traject gaat SAAMO elders verder met haar werkzaamheden. Het blijft echter een uitdaging om ervoor te zorgen dat scholen, na de inzet van opbouwwerkers, verder kunnen blijven voortbouwen op wat ontwikkeld werd. Het blijkt niet altijd vanzelfsprekend om deze inspanningen vol te houden. SAAMO blijft dan ook zoeken naar manieren om ervoor te zorgen dat de initiatieven die zij opzet, nog tijdens het traject kunnen worden ingebed in de schoolwerking.

Geert SCHUERMANS

Stafmedewerker bij SAM, steunpunt Mens en Samenleving
geert.schuermans@samvzw.be

REFERENTIES

- Somers, M., Op zes domeinen werken aan kansrijk en betaalbaar onderwijs, *Welwijs*, 2022, 3, 11-14.
Swyngedouw (2024) ‘Dalende PISA-resultaten: het is de sociale ongelijkheid, domkop’ op *Sampol.be*, 12 januari 2024.

NOTEN

- 1 Dit artikel kwam tot stand met de ondersteuning van SAM, steunpunt Mens en Samenleving.
- 2 Het **Pygmalion-effect** verwijst naar situaties waarin hoge verwachtingen leiden tot betere prestaties en lage verwachtingen tot slechtere prestaties. De term is gebaseerd op het gelijknamige toneelstuk van Georges Bernard Shaw waarin een volksmeisje opgeleid wordt om te doen alsof ze van adellijke afkomst is.
- 3 De vzw Krijt streeft naar een kansrijk en betaalbaar onderwijs zonder financiële stress voor ouders en scholen, waarbij alle leerlingen maximaal participeren aan het onderwijs en het schoolpersoneel zich armoedevaardig voelt en is. (Somers, 2022)